

КОЛОРОНІМИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЧУТТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено розгляду вживання назв кольорів у фразеологізмах на позначення почуттів. Виявлено як спільні, так і відмінні явища в межах порівнюваних фразеологічних систем.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, почуття, колір, позитивні, негативні, нейтральні та невизначені почуття.

Сучасний період розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом до порівняльного вивчення мов.

Одна з найактуальніших проблем у сучасній теорії фразеології – виявлення подібностей і відмінностей фразеологічних систем споріднених і неспоріднених мов.

Проблему вивчення фразеологічних одиниць досліджували такі науковці, як: М. Алефіренко, Л. Авксентьев, І. Бабій, І. Білодід, Н. Бобух, Л. Булаховський, В. Виноградов, І. Гнатюк, М. Демський, А. Івченко, О. Крижанська, А. Критенко, Б. Ларін, В. Мокієнко, Ю. Прадід, Л. Скрипник, В. Телія, Г. Удовиченко, В. Ужченко, В. Фридрак, М. Шанський, а також О. Ахманова, Н. Головіна, О. Кондратьєв, Р. Каракевич, О. Копчак, Г. Кузь, Б. Лабінська, К. Мізін, О. Назаренко, М. Охріменко, О. Селіванова, О. Трофімова та ін.

Мета статті – дослідити фразеологізми з назвами кольорів на позначення почуттів людини в українській та німецькій мовах. Джерельною базою для збирання матеріалу слугувало електронне видання «Словники України [інтегрована лексикографічна система, версія 3.2]: Фразеологічний словник» [8], «Українсько-російський та російсько-український фразеологічний тлумачний словник» [5] і «Німецько-український фразеологічний словник у двох томах» [4].

У мовознавстві існує багато визначень фразеологічної одиниці, але жодне з них не знайшло загального визнання. Деякі мовознавці справедливо вважають, що визначення фразеологічної одиниці таке ж складне, як і визначення слова [2].

В основі нашого дослідження лежить таке визначення фразеологічної одиниці: це нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фразеотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [9, с. 770]. Фразеологічне значення – це притаманне

фразеологічній одиниці категоріальне значення, своєрідність якого полягає в його цілісності і переосмисленості та впливає зі специфіки, компонентності складу та способу утворення фразеологізму [9, с. 772].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» знайдемо таке визначення лексеми *почуття*: «1. Психічні й фізичні відчуття людини. 2. Здатність відчувати, сприймати навколишнє середовище. 3. із спол. що, мов, немов, ніби і т. ін. Стан людини, який викликається почуттєвим досвідом. // Правильне або хибне усвідомлення людиною свого значення, ролі в суспільстві і т. ін. // Здатність людини сприймати й усвідомлювати естетичні цінності. // Здатність людини вміло використовувати властивості чого-небудь. 4. Емоції, що супроводжують оцінку певних суспільних подій, явищ. // Вияв схвильованості, душевного піднесення. // чого. Емоції, викликані певними душевними переживаннями. // Емоційна настроєність. // Інтуїтивне розуміння, сприйняття, передчуття чого-небудь. 5. Любов, кохання; захоплення ким-небудь» [1, с. 1097].

Подібне тлумачення лексеми *почуття* подає «Словник української мови в 11 томах» [7, с. 477].

Отже, словникові статті дають право стверджувати, що почуття – це і відчуття, це і стан, це й емоції.

Основою дослідження стали роботи М. Охріменко «Персько-український словник емотивної фразеології» та О. Копчак «Глютоніми у перських і українських фразеологізмах на позначення емоцій людини». Фразеологізми на позначення почуттів, що найбільш характерні для фразеологічної системи сучасної української мови, можна поділити, але з деякими змінами, на: «Нейтральні почуття» (з підгрупами «Спокій», «Байдужість», «Зацікавленість»), «Позитивні почуття» («Радість», «Захоплення», «Задоволення», «Любов», «Повага», «Бажання», «Натхнення», «Піднесений настрій», «Жаль / Співчуття»),

«Негативні почуття» («Гнів», «Горе / Смуток», «Душевний біль», «Сором / Сором'язливість», «Страх», «Тривога / Хвилювання», «Відраза», «Образа / Зневага», «Страждання», «Сумнів», «Злість», «Неспокій», «Переживання», «Знервованість», «Заздрість», «Розпач», «Нетерпіння», «Незадоволення», «Суворість») і «Біполярні (дво-валентні, невизначені) почуття» («Здивування», «Сміх», «Враження», «Гордість») [3; 6]. В основі класифікації лежить семантичний критерій поділу фразеологізмів, що стало визначальним при розподілі фразеологічної одиниці (далі – ФО) до тієї чи іншої групи (підгрупи) [10].

Вживання назв кольорів у переносному значенні має психофізіологічну основу і пов'язане з реальним фізіологічним впливом кольорів на психічні відчуття людини.

Аналіз ФО німецької та української мов, що мають у своєму складі прикметники на позначення кольору, свідчить про подібні та відмінні явища в межах порівнюваних фразеологічних систем. В обох досліджуваних мовах для вираження почуттів, стану чи емоції вживають ФО з назвами таких кольорів: *білий* (*weiß*), *блідий* (*bläß*), *рожевий* (*rosa*), *червоний* (*rot*), *жовтий* (*gelb*), *синій* (*blau*) і *чорний* (*schwarz*). На відміну від української, для німецької мови характерним є наявність у складі ФО таких лексем, як *сірий* (*grau*) та *зелений* (*grün*), на позначення почуттів людини.

В обох мовах прикметник *блідий* (*bläß*) на позначення почуттів людини представлений в одній ФО: в укр. мові – **блідий як полотно** – *зомліти від страху; бути приголомшеним та ін.*, а в нім. мові – **der blasse Neid (tut sich selber Leid)** – *чорна заздрість; заздрий від чужого щастя сохне*. Як бачимо, ФО в обох мовах можна віднести до групи «Негативні почуття», але, з огляду на різне семантичне значення, до різних підгруп: укр. ФО – «Страх» або «Тривога», нім. ФО – «Заздрість».

В українській мові прикметник на позначення кольору *білий* входить до складу чотирьох фразеологізмів і двох порівняльних зворотів, які можна віднести до різних груп та підгруп. Наприклад, **білий світ крутиться (вернеться, макітриться)** – *хто-небудь втрачає здатність чітко мислити, правильно сприймати дійсність через сильне хвилювання, радісні чи сумні події* – «Негативні почуття» підгрупа «Хвилювання» та «Позитивні почуття» підгрупа «Радість»; **на світ білий не дивився б** – *життя не миле, не хочеться жити від туги, горя і т. ін.* – група «Негативні почуття» підгрупа «Горе / Смуток»; **не бачити світу білого (Божого)** – *тяжко страждати, мучитися, переживати і т. ін.* – група «Негативні почуття» підгрупи «Страждання» та «Переживання»; **світ білий**

закрився (замкнувся) – *хто-небудь втратив інтерес, став байдужим до життя* – група «Нейтральні почуття» підгрупа «Байдужість», а також **біла як мара та білий мов смерть** – група «Негативні почуття» підгрупи «Страх», «Переживання», «Хвилювання».

Що стосується німецьких фразеологізмів з прикметником *weiß* (*білий*) на позначення почуттів, то нараховуємо чотири одиниці, які відносимо до групи «Негативні почуття», але до різних підгруп: **j-m bricht der Angstschweiß aus** – *кого-н. проймає нім від страху* та **weiß (або bleich, blaß) wie eine (gekalkte) Wand werden** – *збліднути, стати білим, як стіна* – підгрупа «Страх»; **j-m nicht das Weiße im Auge gönnen** – *розм. в усьому заздрити кому-н.; ні в чому не бажати добра кому-н.* – підгрупа «Заздрість», а фразеологізм **j-n (bis) zur Weißglut reizen (або ärgern)** (*тж. j-n in Weißglut bringen*) – *розм. допекти до живого кого-н.* – можемо віднести до підгруп «Гнів» або «Злість».

Наступний прикметник *рожевий* (*rosa*) у фразеологізмах на позначення почуттів в обох мовах представлений у двох ФО: в укр. мові – **дивитися крізь рожеві окуляри** – *не помічати вад, недоліків у чому-н., кому-н.; ідеалізувати щось, когось та у рожевих фарбах (рожевими фарбами); у рожевому світлі, зі сл. зображувати, поставати і под. краще, ніж є насправді; ідеалізовано;* і в нім. мові – **etw. durch eine rosa (або rosarote, rosenrote, rosige, gefärbte) Brille (an)sehen (або betrachten)** або **etw. in rosarotem (або rosigem) Licht sehen (або betrachten)** – *дивитися крізь рожеві окуляри на що-н., бачити в рожевому світлі що-н.* Наведені ФО відносимо до групи «Невизначені почуття» підгрупи «Змішане (суперечливе) почуття».

У німецькій мові лексема *rot* (*червоний*) у фразеологізмах на позначення почуттів представлена чотирма ФО і одним порівняльним зворотом. Позначають ці фразеологізми негативні почуття, отже, належать до групи «Негативні почуття». Два із фразеологізмів **rot sehen** – *розм. розлютуватися, розгніватися* та **etw. ist ein rotes Tuch für j-n** (*тж. etw. wirkt auf j-n wie ein rotes Tuch*) – *що-н. дратує кого-н.; що-н. нервує кого-н. (досл. що-н. діє на кого-н., як червоне на бика)* – за семантичним значенням зараховуємо до підгрупи «Гнів»; **die rote Welle kommt über j-n** – *хто-н. спалахує (від сорому, гніву тощо)* – до двох підгруп «Гнів» та «Сором / Сором'язливість»; а фразеологізм **einen roten Kopf bekommen (або rot anlaufen)** – *дуже почервоніти, зашарітися, вкритися рум'янцем* та порівняльний зворот **rot wie ein Krebs** – *червоний як рак* за семантичним значенням відносимо до підгрупи «Сором / Сором'язливість». В українській мові налічуємо три одиниці

з прикметником *червоний* на позначення почуттів. Усі вони представлені порівняльними зворотами: **червоніти (почервоніти) як рак, червоний, як мак та червоний, як індик**. За семантичним значенням відносимо їх до групи «Негативні почуття», але до різних підгруп: перші два – до підгрупи «Сором / Сором'язливість», а третій – до підгрупи «Злість».

В українській мові прикметник *голубий/синій* представлений у двох фразеологізмах – **синій смуток та синій сум**. Наведені приклади відносимо до групи «Негативні почуття» підгрупи «Злість» та «Смуток». У німецькій мові лексему *blau (синій/голубий)* маємо в трьох ФО: **mit einem blauen Auge davonkommen** – *відбутися легким переляком*, **sich das blaue Herzleid an den Hals ärgern** – *розм. злитися до нестями, занедужати від злості* та **vor Wut blau anlaufen** – *посіріти від злості* – відносимо до групи «Негативні почуття» підгрупи «Злість» та «Страх». Особливість останнього фразеологізму (**vor Wut blau anlaufen** – *посіріти від злості*) полягає в тому, що до складу досліджуваної одиниці входить прикметник *голубий/синій (blau)*, а перекладається з лексемою *сірий*.

В українській мові прикметник на позначення кольору *чорний* знаходимо в чотирьох ФО. За семантичним значенням відносимо їх до групи «Негативні почуття», але до різних підгруп: **держати (тримати) в чорному тілі кого-н.** – *суворо поводитися з ким-н., позбавляти волі, свободи дій* (підгрупа «Суворість»), **наганяти (нагонити) / нагнати чорну хмару на кого-н.** – *псувати настрій кому-н.; засмучувати когось* (підгрупа «Смуток»), **як (мов, ніби і т. ін.) [чорна] хмара (туча)** – *дуже сумний, похмурий, невеселий, невдоволений* (підгрупи «Смуток» та «Незадоволення») та **як (мов, наче і т. ін.) [чорний] віл на ногу наступив** – *дуже засмучений, невеселий* (підгрупа «Смуток»). У німецькій мові прикметник *schwarz (чорний)* входить до складу таких ФО: **etw. durch eine (або die) schwarze Brille (an)sehen (або betrachten)** або **eine schwarze Milz haben** або **etw. schwarz in schwarz sehen (quo schildern, malen)** – *бачити в темних кольорах що-н., бачити все в темному світі* та **schwarz sehen (або schwarzsehen)** – *розм. бути песимістично налаштованим* – відносимо до групи «Негативні почуття» підгрупи «Розпач» та **j-n krank (або schwarz, zu Tode) ärgern** – *дуже розсердити, вивести з себе кого-н.* – до підгрупи «Злість».

У німецькій мові лексема *grau (сірий)* вживається у двох ФО на позначення почуттів людини: **das graue (або heulende, besoffene) Elend**

kriegen – *розм. удаватися в розпач* та **grau in grau або alles in grau sehen** – *у сірих тонах, невиразно*. В українській мові одиниці з компонентом *сірий* відсутні.

У німецькій мові прикметник на позначення кольору *grün (зелений)* входить до складу двох ФО на позначення почуттів: **sich grün machen** – *розм. заст. бути надто високої думки про себе* (група «Невизначені почуття» підгрупа «Гордість») та **j-m nicht grün sein** – *розм. недоброзичливо ставитися до кого-н., неполюбити когось-н., не симпатизувати кому-н.* («Негативні почуття» підгрупа «Зневага»), на відміну від української мови, де фразеологізми з компонентом *зелений* на позначення почуттів відсутні.

В українській мові прикметник *жовтий* на позначення почуттів знаходимо у двох одиницях: **жовтий, як лимон та заздрість із жовтими очима** – група «Негативні почуття» підгрупи «Злість» та «Заздрість». У німецькій мові цю лексему можна замінити іншими прикметниками – *синій, зелений, чорний* і їхнє значення від цього не зміниться.

Окремо хотілося б звернути увагу на ФО в німецькій мові з прикметниками *gelb (жовтий), blau (голубий/синій), grün (зелений), schwarz (чорний)* та *grau (сірий)*. Їхня особливість полягає в тому, що два, три або всі зазначені назви кольорів можуть вживатися для позначення одного й того самого почуття. Наприклад: **j-n blau und grün (або blaß) ärgern** або **sich grün und blau ärgern** – *розм. фам. роздратовувати, допикати до живого кого-н., дошкуляти кому-н.*, **gelb und grün werden** або **sich gelb und grün (alles in grau sehen) ärgern** – *розм. почорніти (позеленіти, посиніти) від злості; не тямити себе від злості*, а також **sich schwarz (або grün und gelb, blau) ärgern** та **schwarz (або grün, gelb und grün) vor Ärger werden** – *розм. почорніти (позеленіти, посиніти) від злості; не тямити себе від злості*, **j-m wurde schwarz (або gelb und grün, grün und blau) vor (den) Augen** – *розм. у кого-н. в очах потемніло, позеленіло; кому-н. світ замакітрився* та **der blanke (або blasse, bleiche, gelbe, grüne) Neid** – *чорна заздрість*. На відміну від німецької, в українській мові знаходимо лише одну одиницю – **жовтіти (синіти) від злості**. Семантичне значення наведених вище ФО і в українській, і в німецькій мовах дає право віднести їх до групи «Негативні почуття» підгруп «Злість» та «Заздрість».

Дослідивши фразеологічні одиниці української та німецької мов на позначення почуттів, до складу яких входять лексеми на позначення кольору, та проаналізувавши особливості вживання цих мовних одиниць, можна говорити про спільні та відмінні явища в досліджуваних мовах.

Спільними у складі фразеологізмів обох мов є компоненти *білий* (*weiß*), *блідий* (*bläß*), *жовтий* (*gelb*), *червоний* (*rot*), *рожевий* (*rosa*), *синій* (*blau*) та *чорний* (*schwarz*).

Усі досліджувані одиниці на позначення почуттів людини за семантичним значенням входять до групи «Негативні почуття», крім української ФО **білий світ крутиться (вернеться, макітриться)**, яку можна вжити, щоб передати радість.

В обох мовах фіксуються ФО, у яких назву одного кольору можна замінити на іншу без зміни значення (*жовтий* (*gelb*), *голубий/синій* (*blau*), *зелений* (*grün*), *чорний* (*schwarz*) та *сірий* (*grau*)).

Відмінними рисами аналізованих фразеологізмів досліджуваних мов є наявність у німецькій мові ФО на позначення почуттів з компонентами *grau* (*сірий*) і *grün* (*зелений*) та відсутність подібних структур у мові українській. Отже, спільних ознак у колі досліджуваних ФО української і німецької мов виявлено значно більше, ніж відмінних, що свідчить про матеріальну суть людського мислення, що підпорядковується загальним законам логіки й психології. Це підтверджує також існування постійних різносторонніх контактів між народами, тому цілком зрозуміле поширення їх у порівнюваних мовах.

Список джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 254 с.
3. Копчак О. І. Глютоніми у перських і українських фразеологізмах на позначення емоцій людини / О. І. Копчак // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія». – 2012. – Вип. 29. – С. 89–92.
4. Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. [Електронний ресурс] / уклад. В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с.
5. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Рад. шк., 1991. – 400 с.
6. Охріменко М. А. Персько-український словник емотивної фразеології / [уклад. Марина Анатоліївна Охріменко]. – Луцьк : Волинські старожитності, 2011. – 316 с.
7. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – Т. 7. – К. : Наук. думка, 1976. – 723 с.
8. Словники України [інтегрована лексикографічна система, версія 3.2] : Фразеологічний словник / Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; [В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко та ін.]. – К. : Довіра, 2008.
9. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл.
10. Чепок Д. С. Деякі особливості вживання фразеологізмів на позначення почуттів / Д. С. Чепок // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки». – Ніжин, 2013. – Кн. 4. – С. 109–112.

D. Markova

COLOUR NAMES IN IDIOMS DENOTING FEELINGS IN UKRAINIAN AND GERMAN

The article deals with the usage of colours in idioms indicating feelings.

The current period of linguistic development is characterized by an increased interest in the comparative study of languages.

The comparative study of phraseology of related and unrelated languages is at an early stage. Although there are many studies, but major issues of phraseology remain completely unresolved: idioms definition, their classification, linguistic and cultural aspects of linguistic units.

The purpose of the article is to study the colour names denoting feelings in Ukrainian and German.

The analysis of idioms denoting feelings in Ukrainian and German, which have the adjectives denoting colour in the structure, suggests the similar and different phenomena within the compared idiomatic systems.

It has been found that there are many more common features in the studied phraseological units of Ukrainian and German languages than distinctive features.

It is indicating the material nature of the human mind, which is a subject to the general laws of logic and psychology. It confirms the existence of permanent contacts between peoples, hence their spread in the compared languages.

The proposed research has broad prospects. It allows studying the selected lexical level of idioms with the aim to find peculiarities of showing the feelings in phraseology.

The results can be used in comparative theoretical linguistic research, as well as in developing a special course of linguistics, phraseology, and lexicography to develop ideographic (mono- and bilingual) dictionaries.

Keywords: idiom, phraseological unit, feelings, colour, positive, negative, neutral and uncertain feelings.

Матеріал надійшов 30.11.2015